

Пігмаліон

КУПИТИ

Колись скульптор Пігмаліон вирізьбив із мармуру прекрасну Галатею. Її врода була такою неперевершеною, що автор закохався у своє творіння і попросив Афродіту оживити статую. У п'єсі Бернарда Шоу таким творцем стає професор фонетики Генрі Гіґінс, який побився об заклад, що за шість місяців зможе перетворити просту неосвічену квіткарку на леді з вищого світу. І йому це вдалося! Та як далі розгортатиметься сюжет? І чи знадобиться допомога Афродіти?

A fashion illustration of a woman standing against a solid orange background. She is wearing a white, knee-length coat with a wide collar and a large bow at the waist. Underneath, she wears a purple and white plaid skirt with a white pocket and a purple ribbon. She is also wearing white tights and white lace-up shoes. In her right hand, she holds a woven basket filled with purple flowers. The background features faint, stylized sketches of a high-heeled shoe in the top left and a flower in the bottom left.

ПІГМАЛІОН
ДЖОРДЖ
БЕРНАРД ШОУ

ДЖОРДЖ БЕРНАРД ШОУ

ПІГМАЛІОН

РОМАНТИЧНА ДРАМА В П'ЯТИ ДІЯХ

*З англійської переклали Тетяна Некряч
і Наталія Ференс*

Київ
BOOKSHEF
2021

ПЕРЕДМОВА

Професор фонетики

У подальшому буде видно, що «Пігмаліон» потребує не стільки передмови, скільки продовження, яке я і надаю у відповідному місці. Англійці не мають поваги до своєї мови, не хочуть вчити своїх дітей нею користуватися. Вимова й орфографія такі жахливі, що жодна людина не в змозі сама вивчити, як ця мова звучить. Варто одному англійцеві відкрити рота, як усі решта починають його ненавидіти й зневажати. Іноземець може вивчити німецьку чи іспанську; англійцям не до снаги вивчити свою рідну мову. Реформатор, якого зараз потребує Англія, має бути ентузіастом фонетики; ось чому я зробив таку людину героєм популярної п'єси. В минулі роки бували подібні герої, чиї голоси волали у пустелі. Коли я зацікавився цією темою наприкінці 1870-х років, Мелвіл Белл¹, винахідник «Зримого мовлення», вже емігрував до Канади; але Александер Дж. Елліс² ще лишався лондонським патріархом: на його імпозантній голові завжди красувалася оксамитова ярмулка, за яку він не забував дуже вишукано вибачатися на публічних засіданнях. Він і Тіто Пальярдіні³, ще один ветеран від фонетики, належали до людей, яких не можна не любити. Генрі Світ, тоді ще зовсім молодий, не відзначався їхньою приємністю характеру: він був так само поблажливий до простих смертних, як Ібсен⁴ або Семюель Батлер⁵. Його великий талант фонетиста (гадаю, тут він не мав собі рівних) міг би дати йому право на високе офіційне визнання і допоміг би популяризувати цю науку, якби не ота сатанинська зневага, з якою він ставився до всіх академічних сановників і до тих, хто ставив класичну філологію вище за фонетику. Колись, за часів заснування Імперського інституту в Південному Кенсингтоні⁶, коли Джозеф Чемберлен⁷ розбудовував Британську імперію, я умовив редактора одного з провідних щомісячних журналів замовити Світу статтю про значущість фонетики для Імперії. Стаття

була написана, але містила лише глузливі нападки на завідувача кафедри мови і літератури, яка, на думку Світа, мала бути винятково кафедрою фонетики. Через пасквільний характер статті її було категорично відхилено, і мені довелося відмовитися від ідеї повернути до автора загальну увагу. Зустрівшись із ним набагато пізніше, я був вражений тим, що цей колись цілком презентабельний молодий чоловік, через свою суцільну зневагу перетворився на ходяче зречення Оксфорда і всіх його традицій. Вірогідно, оця його злостивість і призвела до того, що його запхнули на якусь там кафедру викладати фонетику. Майбутнє фонетики, гадаю, буде за його учнями, — він для них кумир; але ніщо не примусить цього чоловіка примиритися з Університетом, за який він, тим не менше, у типово оксфордській манері, міцно тримається, користуючись своїм божественним правом випускника. Припускаю, що його папери, якщо він їх залишив, настільки просочені сатирою, що опублікувати їх без руйнівних наслідків для деяких репутацій можна буде років десь за п'ятдесят. Мені здається, що він людина зовсім не зла, скоріше, навпаки; просто він не терпів дурнів.

Ті, хто знав Світа, розпізнають у третій дії п'єси натяк на винайдену ним систему скоропису, яку він використовував у поштових листівках, і яку можна вивчити за підручником вартістю чотири шилінги шість пенсів, виданим у Кларендон Прес. Ті поштові листівки, що їх згадує місіс Гігінс, отримували від Світа і я. Розшифрувавши звук, який неосвічений лондонець вимовить, як «зерр», а француз — як «сьо», я потім, не без гарячування, вимагав у Світа пояснень, якого дідька він мав на увазі. Світ, із безмежним презирством до моєї недолугості, відповідав, що він не лише мав на увазі, а й написав слово «результат», тому що в жодній іншій мові не існує слова з таким звуком і значенням в даному контексті. Він не допускав, що менш кваліфіковані смертні потребують детальніших пояснень, і просто лютував. Тому й провалився його задум перетворити свій гідний уваги і легкий для

читання «Сучасний скоропис» на універсальну стенографію, хоча головна ідея полягала в тому, що ця система може ідеально відобразити будь-який звук, і голосний, і приголосний, і що рука виводить із однаковою легкістю як *t, n, u*, так і *l, p* чи *q*, і писати їх можна під будь-яким зручним для вас кутом. На практиці, ця система перетворилася на незбагненну криптограму. Світ мав на меті створити повний, точний, розбірливий шрифт для нашої благородної, проте погано оформленої мови; але він прорахувався через своє презирство до популярної стенографічної системи Пітмена, яку називав провальною. Перемога Пітмена була перемогою успішної ділової організації: щоденна газета закликала вивчати метод Пітмена, публікувалися дешеві підручники, посібники і розшифровки стенограм різних промов для копіювання, відкривалися курси, на яких досвідчені викладачі надавали потрібні знання і навички. Світ не спромігся так організувати попит на свою систему. Його можна порівняти з сивілою⁸, яка пошматувала свої пророцтва через те, що ніхто не хотів до них прислухатися. Підручник вартістю чотири шилінги шість пенсів, написаний його рукою і залітографований, який ніколи не рекламувався у вульгарний спосіб, можливо, колись зацікавить якийсь синдикат і його нав'яжуть громаді, як нав'язала газета «Таймс» Британську енциклопедію; але до того часу системі Світа не подолати системи Пітмена. Я придбав три примірники його підручника упродовж свого життя; видавці повідомили мене, що цей підручник і далі веде здорове затворницьке існування. Я двічі брався за систему Світа — проте оці рядки я записую за методом Пітмена, тому що моя секретарка не в змозі розшифрувати Світа, оскільки навчалася на курсах Пітмена. Отже, Світ лаяв Пітмена так само марно, як Терсит⁹ лаяв Аякса¹⁰: його нападки, можливо, й полегшували йому душу, але не сприяли загальному захопленню його «Сучасним скорописом».

Пігмаліон-Гігінс аж ніяк не портрет Світа, для якого пригода Елайзи Дулітл була б просто неможливою, хоча деякі риси Світа у п'єсі

проступають. Маючи статуру й темперамент Гігінса, Світ зумів би багато чого досягти. Та й без того його професійні заслуги так високо цінуються в Європі, що іноземні спеціалісти не можуть збагнути причини його відносної безвісності й невизнання Оксфордом. Я не звинувачую Оксфорд, оскільки вважаю, що Оксфорд має право вимагати певної чемності від своїх вихованців (Бог бачить, що ці вимоги зовсім не надмірні!); і хоча я прекрасно розумію, як важко геніальній людині, наука якої серйозно недооцінена, підтримувати спокійні й добрі стосунки з тими, хто її недооцінює і надає високі місця в академічному середовищі менш важливим дисциплінам, які викладаються банально і бездарно; і все ж таки, якщо він виливає на них свій гнів і зневагу, навряд чи йому варто чекати, що вони засиплють його почестями і нагородами.

Мені мало що відомо про пізніші покоління фонетистів. З-поміж них височіє Поет-лауреат¹¹, якому Гігінс, можливо, завдячує своїм захопленням Мільтоном¹², хоча я й надалі заперечуватиму будь-яку портретну подібність. Однак, якщо моя п'єса дає публіці усвідомити, що існують такі люди, як фонетисти, котрі нині належать до найважливіших людей у Англії, вона свою справу робить.

Хочу похвалитися, що п'єса «Пігмаліон» стала надзвичайно популярною не лише у себе на батьківщині, а й в усій Європі та Північній Америці. Вона така відверто й настирливо моралізаторська, і сюжет її вважається таким сухим, що я з насолодою пхаю її під ніс отим мудрагелям, які повторюють, немов папуги, що мистецтво ніколи не мусить бути моралізаторським. П'єса доводить моє твердження, що мистецтво ніколи не може бути нічим іншим.

Насамкінець, для заохочення тих, кого бентежить їхня вимова, яка стає на заваді отримання високої посади, можу додати, що зміна, котрої добився професор Гігінс у простій квіткарці, не є ані неможливою, ані незвичайною. Донька консьєржа, яка реалізує свої честолюбні прагнення, виконуючи роль королеви Іспанії в драмі «Рюї

Блаз»¹³ на сцені театру «Комеді Франсез»¹⁴, слугує лише одним прикладом з тисяч тих чоловіків і жінок, що відкинули свої рідні діалекти і здобули нову мову. Але робити це треба за допомогою науки, інакше воно призведе лише до зниження початкового рівня. Безхитрісний природний діалект нетрів прийнятніший за спробу фонетично неграмотної людини імітувати вульгарний жаргон завсідника гольф-клубу. Як не прикро, але я мушу визнати, що попри всі зусилля нашої Академії драматичного мистецтва, ми чуємо зі сцени забагато фальшивої вимови, запозиченої у гольф-клубах, і замало благородної англійської Форбса-Робертсона¹⁵.

¹ Александер Мелвіл Белл (1819–1905) — дослідник фізіологічної фонетики, створив видиме мовлення для глухих. Батько Александра Грема Белла, винахідника телефону. (Тут і далі — прим. пер.)

² Александер Джон Елліс (1814–1890) — англійський філолог-фонетист, педагог і теоретик музики.

³ Тіто Пальярдіні — вчитель музики, пік активної діяльності якого припав на 1888–1892 рр.

⁴ Генрик Юхан Ібсен (1828–1906) — видатний норвезький драматург, поет і публіцист, засновник європейської « нової драми ». Відзначався важким характером.

⁵ Семюель Батлер (1835–1902) — видатний англійський поет вікторіанської доби. Був відлюдькуватим і похмурим.

⁶ Південний Кенсінгтон — один з багатих центральних районів Лондона.

⁷ Джозеф Чемберлен (1836–1914) — один із найуспішніших і найвпливовіших політичних діячів вікторіанської Англії.

⁸ Сивіла — у Стародавній Греції одна з мандрівних пророчиць, які пропонували усім охочим провістити долю.

⁹ Терсит — персонаж «Іліади» Гомера, ворог Ахіла і Одисея. Нападав з лайками і образами на ахейських героїв, хоча й воював проти Трої на їхньому боці.

¹⁰ Аякс — один із героїв «Іліади» Гомера, могутній воїн, який воював проти Трої.

¹¹ Поет-лауреат — почесне звання, яке присуджується монархом Великої Британії за порадою прем'єр-міністра; воно не передбачає конкретних обов'язків, окрім написання віршів з приводу визначних подій національного масштабу. На той час звання Поета-лауреата носив Роберт Сеймур Бріджес (1844–1930).

¹² Джон Мільтон (1608–1674) — видатний англійський поет, політичний діяч і мислитель. Найвідоміший його твір — поема «Втрачений рай».

¹³ «Рюї Блаз» — одна з найвідоміших романтичних драм Віктора Гюго, написана у 1838 р.

¹⁴ «Комеді Франсез», або «Театр Франсез» — єдиний у Франції репертуарний театр, який фінансується державою. Заснований у 1680 р.

¹⁵ Джонстон Форбс-Робертсон (1853–1937) — англійський актор і антрепренер, один з найкращих виконавців ролі Гамлета.

ДІЯ І

Ковент-Гарден¹, 11.15 вечора. Сильна літня злива. Зусібіч лунають відчайдушні сигнали таксомоторів. Порятунку від дощу пішоходи шукають на ринку і під портиком церкви Святого Павла, де вже стоять декілька людей, серед них дама з донькою у вечірніх сукнях. Усі похмуро дивляться на дощові потоки, за винятком одного чоловіка, який стоїть до всіх спиною, заглиблений у свій нотатник, де він щось діловито записує.

Годинник на церкві б'є чверть на дванадцяту.

ДОНЬКА (стоїть між двома центральними колонами, ближче до лівої). Я вся задубіла. Куди подівся Фредді? Його вже двадцять хвилин немає.

МАТИ (праворуч від доньки). Зовсім не так довго. Проте він мав би вже знайти для нас машину.

ЧОЛОВІК ІЗ ЮРМИ (праворуч від дами). Не знайде він для вас нічо'о до півдванадцятої, дамочко, доки вони не розвезуть усіх, хто з театру вийшов.

МАТИ. Але ж нам потрібна машина. Не можемо ми тут стояти до половини на дванадцяту. Це нечувано.

ЧОЛОВІК ІЗ ЮРМИ. А до чого тут я, дамочко, га?

ДОНЬКА. Якби Фредді мав клепку в голові, він би взяв таксі біля виходу з театру.

МАТИ. Що ж він міг зробити, бідолашний хлопчик?

ДОНЬКА. Усі люди дістають таксі. Тільки не він.

Фредді стрімко вибігає з-під зливи з боку вулиці Саутгемптон і стає між ними, закриваючи парасольку, з якої стікає вода. Він — молодий чоловік років двадцяти, у вечірньому костюмі, брюки в нього промокли вище щиколоток.

ДОНЬКА. Ну що, дістав машину?

ФРЕДДІ. Ніде немає жодної, ні за які гроші.

МАТИ. Фредді, так не буває. Ти просто не там шукав.

ДОНЬКА. Це просто нестерпно. Ти що, хочеш, аби ми самі пішли по машину?

ФРЕДДІ. Кажу ж вам, немає жодної вільної. Дощ полив несподівано, ніхто на нього не очікував, от усі й кинулися по таксі. Я пройшов до Чаринг-Кроса в один бік і майже до Ладгейт-Серкуса в інший — усі таксомотори зайняті.

МАТИ. А на Трафальгарській площі?

ФРЕДДІ. І на Трафальгарській площі те саме.

ДОНЬКА. А ти там був?

ФРЕДДІ. Я дійшов до Чаринг-Кроського вокзалу. Може, мені ще у Гамерсміт зганяти?

ДОНЬКА. Ти взагалі не шукав.

МАТИ. Справді, Фредді, ти такий безпорадний. Піди пошукай іще. І не повертайся, доки не знайдеш таксі.

ФРЕДДІ. Я лише марно вимокну і нічого не знайду.

ДОНЬКА. А ми? Що нам тут, усю ніч стирчати на протязі, у самих лише легеньких сукнях? Ти егоїстична свиня...

ФРЕДДІ. Добре, добре, я вже йду, йду. *(Він розкриває парасольку і біжить в бік Стренда, але зіштовхується з квіткаркою, яка поспішає сховатися від дощу, і вибиває у неї з рук кошик із квітами. Ця пригода супроводжується сліпучим спалахом блискавки й гуркотом грому.)*

КВІТКАРКА. Агов, Фредді, тобі що, повилазило? Диви, куди пресся, голубе!

ФРЕДДІ. Перепрошую. *(Вибігає.)*

КВІТКАРКА *(збирає розсипані квіти і вкладає їх до кошика)*. Нічосі вихованнячко! Два букети фіялок коту під фіст!

Вона сідає на цоколь колони, праворуч від дами, і наводить лад у кошику з квітами. Її не назвеш привабливою. Їй років вісімнадцять, можливо, двадцять, але не більше. На голові в неї матроський брилик

з чорної соломки, який добряче постраждав від лондонської пилюки і сажі й дуже рідко зустрічався зі щіткою. Волосся її давно не мите — його мишачий колір навряд чи природний. Вона одягнена в дешеве приталене чорне пальто, яке ледь сягає її колін, коричневу спідницю і цупкий фартух. Черевики в неї сильно зношені. Очевидно, вона намагається бути якомога чистішою, що нелегко в її життєвих умовах, але порівняно з дамами вона аж надто брудна. Риси в неї не гірші, ніж у них, але саме обличчя потребує догляду, а зуби — послуг дантиста.

МАТИ. Звідки ви знаєте, що мого сина звуть Фредді? Прошу, скажіть.

КВІТКАРКА. Ага, так ото був ваш синаш? Нічосі матуся! Якби виховали його, як годиться, він би знав, що тра' заплатити бідній дівчині за зіпсуті буквети, а не драпати кудись, як-от навіжений. Може, мені ви заплатите, га?

ДОНЬКА. Навіть не думайте, мамо.

МАТИ. Будь ласка, Кларо, не втручайся. Маєш якісь дрібні гроші?

ДОНЬКА. Ні. Нічого дрібнішого за шестипенсовик.

КВІТКАРКА (з надією). А я вам віддам решту, добродійко.

МАТИ (до Клари). Дай сюди. (Клара неохоче простягає їй монету.)
Ось вам за ваші квіти.

КВІТКАРКА. Щиро дякую, добродійко.

ДОНЬКА. Нехай вона поверне решту. Вони ж коштують лише один пенні за букет...

МАТИ. Помовч, Кларо. (До квіткарки.) Залиште решту собі.

КВІТКАРКА. Дякую, добродійко, дякую.

МАТИ. А тепер скажіть, звідки вам відомо ім'я цього молодого джентльмена.

КВІТКАРКА. Нізвідки. Я його ніколи в очі не бачила.

МАТИ. Але ж я сама чула, що ви звернулися до нього на ім'я. Не намагайтеся мене обманути.

КВІТКАРКА *(протестує)*. Та хто вас одманує? Я назвала його Фредді чи, там, Чарлі, як це і ви б самі зробили, коли б х'тіли бути чемною з незнайомим хлоп'ягою. *(Вмощується біля свого кошика.)*

ДОНЬКА. Шестипенсовик пущено на вітер! Справді, мамо, хоча б тут ви могли б пощадити Фредді. *(Вона роздратовано відходить поза колону.)*

Літній джентльмен приємного типу кадрового військового поспішає сховатися від зливи; він складає парасольку, з якої стікає вода. Так само, як і Фредді, він сильно вимок — низ його холош мокрий вище щиколоток. На ньому фрак і легкий макінтош. Він стає на те місце, яке щойно звільнила донька.

ДЖЕНТЛЬМЕН. Ух!

МАТИ *(до джентльмена)*. Скажіть, сер, чи є ознаки, що дощ скоро мине?

ДЖЕНТЛЬМЕН. Боюся, що ні. Дві хвилину тому він полив ще сильніше. *(Підходить до цоколя, на якому сидить квіткарка, ставить на нього ногу і нахиляється, щоб відгорнути холоші.)*

МАТИ. О господи! *(Відходить, засмучена, і стає поряд із донькою.)*

КВІТКАРКА *(користується нагодою сусідства з військовим джентльменом, щоб встановити з ним дружні стосунки)*. Ну, вже як жбухонув, то певно ось-ось і пройде. Тож вище фіст, копитане, краще купляйте букветика в дівчинки-бідосі.

ДЖЕНТЛЬМЕН. На жаль, у мене немає дрібних грошей.

КВІТКАРКА. А я вам розміню, копитане.

ДЖЕНТЛЬМЕН. Соверен²?

КВІТКАРКА. Дідько! Та купіть вже у мене букветика, копитане. Я можу дати решту з півкрони³. Ось візьміть — за два пенса.

ДЖЕНТЛЬМЕН. Не треба надокучати, дівчинко. *(Перевіряє свої кишені.)* Я справді не маю дрібних — стійте, ось три півпенсовика, якщо вони вас влаштують. *(Він відходить до іншої колони.)*

КВІТКАРКА (розчарована, проте вважає, що три півпенсовика краще ніж нічого). Дякую, сер.

ЧОЛОВІК ІЗ ЮРМИ (до квіткарки). Ти гляди, пильнуйся, — дай йому якусь там квітку за ці гроші. Отам-о стоїть якийсь хрунь і записує кожнісіньке твоє слово. (Усі обертаються до чоловіка з нотатником.)

КВІТКАРКА (підскакує, нажахана). А що я тако'о поганого зробила, хоч і заговорила з жентельменом? Я маю право торгувати квітами, якщо не лізу на тротувар! (Істерично.) Я порядна дівчина, бачить Бог, і я до нього не чіплялася, тіки й попросила купляти в мене букветика...

Загальний гомін; люди, здебільшого, співчують квіткарці, але не схвалюють її надмірної чутливості. Вигуки «Не галасуй!», «Хто тебе кривдить?», «Ніхто тебе не зачепить», «Чого ото метушитися?», «Заспокойся», «Тихо, тихо!» тощо походять здебільшого від літніх, статечних людей, які заспокійливо поплескують її по плечах. Менш терплячі наказують їй стулити пельку або грубо питають, що тут, в біса, коїться. Ті, що стоять позаду і не знають, в чому річ, товпляться і посилюють галас запитаннями й відповідями: «Що за рейвах?», «Що вона утнула?», «А де він?», «Та якийсь шпик за нею все записує», «Що? Отой?», «Так, отой, ондечки!», «Видурювала гроші у жентельмена» тощо.

КВІТКАРКА (українська збентежена, проривається крізь натовп до жентельмена, ридає). Благаю, сер, не дозволяйте йому на мене доносити. Ви навіть гадки не маєте, яка то мені біда буде, просто капець. Мене знеславлять і випхають на вулицю, бо я заговорила із жентельменом. Вони...

ЧОЛОВІК ІЗ НОТАТНИКОМ (підходить і стає праворуч від неї; усі решта товпляться за ним). Годі, годі, годі, годі! Хто тебе кривдить, дурне дівча? За кого ти мене маєш?

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте,
будь ласка, повну версію книги.

КУПИТИ